

СЕКЦІЯ 2 ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9(115):159.937.53

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОМПОНЕНТІВ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ УПРОДОВЖ НАВЧАННЯ У ВІЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Бабатіна С.І., к. психол. н., доцент
кафедри загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет

У статті здійснено теоретичне обґрунтування та проведено порівняльний аналіз компонентів темпоральності, зокрема сприйняття й переживання часу, у студентів гуманітарного спрямування впродовж навчання у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: компоненти темпоральності, сприйняття, переживання та організація часу, юнацький вік, студенти-психологи.

В статье осуществлено теоретическое обоснование и проведен сравнительный анализ компонентов темпоральности, в частности восприятия и переживания времени, у студентов гуманитарного направления на протяжении обучения в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: компоненты темпоральности, восприятие, переживание и организация времени, юношеский возраст, студенты-психологи.

Babatina S.I. COMPARATIVE ANALYSIS OF STUDENTS PSYCHOLOGISTS TEMPORAL COMPONENTS DURING STUDY IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

It is presented a theoretical study and comparative analysis of components of temporality in the article, including perception and experience of time, in humanities students during learning in higher educational institution.

Key words: components of temporality, perception, experience and organization of time, adolescence, students-psychologists.

Постановка проблеми. Час пов'язує всі структури нашого життя, це цикл нашого життя, його тривалість, ритм. Час – це цінність, яку ми наповнюємо змістом, сенсом, і реалізовуємо себе в ньому. Час – це енергія нашого життя. Чим частіше ми заглядаємо в майбутнє, тим більше треба встигнути в сьогоденні. У сучасному суспільстві багато хто скаржиться на нестачу часу, усе більше людей намагаються знайти рівновагу між своїми справами й часом. Як організувати своє життя в часі? Що таке час? Організація часу особистості припускає узгодження й дозвіл багатьох суперечливих тенденцій сучасного світу. Наприклад, технічний прогрес, з одного боку, багаторазово використовує біологічні й психічні часові можливості людини (швидкість її інтелекту, пам'яті, особливостей сприйняття тощо), з іншого – натрапляє на обмеження існуючих природних ритмів організму, швидкості й темпу людини. Час особистості є системотворчим чинником зв'язку природного та соціального в житті людини.

Факт вступу до вищого навчального закладу укріплює віру молодої людини у

власні сили й здібності, породжує надію на повноцінне й цікаве життя. Час навчання у вищій співпадає з другим періодом юності, який відрізняється складністю становлення особистісних рис. Розвиток особистості студента як суб'єкта навчальної діяльності та майбутнього фахівця є найважливішим завданням вищої освіти.

Для того щоб дослідити особливості формування часових уявлень, сприйняття особистістю себе в часовому континуумі в юнацькому віці, необхідно зрозуміти, як ці уявлення формуються й розвиваються в онтогенезі.

Актуалізація феномену психологічного часу в усій його повноті починається лише в підлітковому віці з появою первого часового утворення «почуття доросlostі». У дитинстві минуле й майбутнє існують ніби поза свідомістю дитини. Вона усвідомлено живе в сьогоденні, а минуле є поки що надбанням батьків, а не її власним. Проте минулі події менш віддалені від «Я» дитини, ніж ті, що відбудуться. Майбутнє нескінченно далеко, воно належить дитині лише фор-

мально, проте в підлітковому віці майбутнє набуває значущості. Основною потребою підлітка стає підтвердження власної дорослості, принаймні надбання її атрибутів. Іде посиленна проекція в майбутнє, і вперше підліток починає усвідомлювати триедність модусів часу. На відміну від підлітків та їх спрямованості в майбутнє, у юнацькому віці особливої значущості набуває сьогодення, проте зберігається потреба звертатися до майбутнього, що стає особливою формою життя в сьогоденні та визначає форми активності молодих людей у майбутньому.

Д. Ельконін, О. Леонтьев [1] припустили, що розвиток в онтогенезі, виділення часових періодів їх метричної тривалості та змістової наповненості необхідно проводити за критерієм діяльності й зміни типів діяльності в кожен період розвитку. Діяльність підпорядковується відповідній віку часовій послідовності. Періодизація психічного розвитку за Д. Ельконіним розкриває не лише метричні характеристики часової періодизації, а й топологічні властивості: однонаправленість, одновимірність, безповоротність розвитку. Суб'єктивний час особистості є регулятором самосвідомості, під дією якого виробляється стиль поведінки на весь період життя. Сформовані в юності вміння самоаналізу, самоконтролю, саморегуляції допоможуть у дорослому житті оволодіти навичками організації та планування часу життя, діяльності.

У юнацькому віці формується індивідуальний спосіб організації часу життя, тобто спосіб практичної вольової дії, спрямованої на об'єктивні умови й обставини власної життєдіяльності.

Особливості часової психічної регуляції та здатність до сприйняття, переживання й організації часу життя закладена в основі природи психіки людини й розвитку особистості, відмінними рисами цього є лише індивідуальні властивості особистості. Зазначене дозволяє стверджувати про актуальність дослідження компонентів темпоральності в студентів різних вікових груп упродовж навчання у вищому навчальному закладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Юнацький вік пов'язаний із формуванням активної життєвої позиції, усвідомленням власної значущості. Проблему формування життєвої позиції особистості в різних аспектах досліджували такі відомі вчені, як К. Абульханова-Славська, Б. Ананьев, Е. Берн, Л. Божович, М. Кузнецов, В. Панок, С. Рубінштейн, Ю. Швалб та інші. Життєва позиція глибоко пристрасна й вистраждана самим суб'єктом. Вона є одночасно продуктом і причиною стосунків

між людьми. Життєва позиція закріплена в особистісних цінностях, усвідомлених і прийнятих людиною, загальних сенсах її життя [10]. Сформований у юності світогляд стає визначальним чинником усього подальшого розвитку особистості.

Сучасні дослідження К. Абульханової-Славської, Т. Березіної, А. Болотової, З. Кіреєвої, В. Ковальова, Ю. Клименко, В. Плохіх, Н. Потаєнко, Р. Свинаренка, П. Удачної та інших учених дозволяють стверджувати про актуальність дослідження особистості юнацького віку в темпоральному вимірі. Представників різних галузей науки цікавить не лише особистість у цілому, а й її організація життя в тривимірному просторі минулого, теперішнього та майбутнього. Часовий фактор є важливою складовою в процесі розвитку особистості на всіх етапах онтогенезу.

Л. Кубліцкене, вивчаючи співвідношення суб'єктивного й об'єктивного часу, дійшла висновку, що особистісна організація часу цілісно може бути вивчена в єдності трьох основних її структурних компонентів – переживання, усвідомлення та часової організації діяльності. Учений виділяє часовий компонент як основний в організації діяльності.

В. Ковалев у дослідженні життєтворчості особистості як різновиду людської темпоральності зазначає, що людина здата на уявити себе одразу в трьох часових вимірах: минуле оцінюється ретроспективно, теперішнє – з позиції «тут і зараз», майбутнє – перспективно. Науковець підкреслює, що в кожному віковому періоді (дитинстві, юності, зрілості) ця триедність сприймається, переживається й оцінюється по-різному, існування людини в часі як індивіда, суб'єкта та індивідуальності є взаємодоповнюючими складовими в процесі становлення життєтворчості особистості [4].

У вітчизняній психології проблема часу особистості пов'язана з іменами видатних психологів К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, А. Брушлінського, Л. Виготського, В. Ковальова О. Леонтьєва, С. Рубінштейна та інших. Розробник культурно-історичної теорії Л. Виготський відмічав, що центральною проблемою всієї психології є проблема особистості та її розвитку [2]. Учений дотримувався системно-структурного підходу до дослідження особистості, суть якого полягає в тому, що особистість розуміється не як сукупність окремих психічних процесів, а як цілісне утворення, яке включає безліч взаємопов'язаних характеристик та елементів. Л. Виготський одним із перших торкається проблеми взаємодії часу й особистості, вивчаючи темпи, швидкість, ритми, періоди, етапи становлення й

розвитку особистості. Індивідуальний розвиток людини, згідно з теорією науковця, водночас виступає як соціально обумовлений життєвий шлях людини та як історія становлення особистості в конкретному суспільстві, що в цілому визначає також структуру життєвого шляху і його часові характеристики [2]. Таким чином, автор культурно-історичної теорії обґрунтував вплив соціального й історичного часу на розвиток особистості.

Вивчаючи психологічну структуру особистості, розвиток і функціонування її окремих підструктур і систем у часі, Б. Ананьєв запропонував загальну психологічну структуру особистості та впорядкування її функціонування в часі життя.

Досліджуючи особливості суб'єктивного переживання часу, І. Ральникова [7] обґруntовує актуальність вивчення суб'єктивної часової проблематики особистості та зазначає, що особистість одночасно виступає носієм об'єктивно заданого хронологічного часу та суб'єктивно організованого психологічного часу. Відповідно до досліджень вченого, психологічний час виникає в процесі переживання окремою людиною послідовної зміни образів, думок, почуттів щодо об'єктів та явищ зовнішнього й внутрішнього світу. Відмінною рисою психологічного часу є його суб'єктивність, на противагу хронологічному часу як величині сталій, об'єктивно заданій. Тривалість хвилини або години в об'єктивному просторі є величиною постійною, а в просторі суб'єкта час є величиною змінною.

І. Мисик, досліджуючи лінгвістичний час у контексті філософії освіти, зазначає, що час – це той складник «системи координат», поряд із простором і числом, без якого неможливо сприймати, творити світ та орієнтуватися в ньому. Науковець обґрунтувала способи репрезентації часу, співвідносячи їх із поняттям темпоральності як сприйняттям, усвідомленням та переживанням часу.

Постановка завдання. Метою статті в контексті порушеної проблеми є теоретичне обґрунтування та порівняльний аналіз компонентів темпоральності в студентів гуманітарного спрямування, зокрема студентів-психологів, у процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме в студентському віці усвідомлення своєї життєвої позиції та своєї перспективної лінії стає актуальним. Студент уже не лише включає у свою свідомість доросле життя, а й реально бере в ньому участь, для нього особливо гостро постають питання вибору свого унікального шляху. «Хто я? Чого я хочу? Що я можу?»

– ось найважливіші питання, які постають у цьому віці. У період студентства потрібно навчитися приймати себе, нести відповідальність за свій вибір і рішення. Проте на шляху до цього потрібно набути досвіду, і кожен сам повинен аналізувати свої помилки, якщо лише готовий вчитися на них. І. Кон засвідчує, що якщо людина не ставила перед собою головних питань у студентські роки та не знайшла на них відповідей, то вона наражається на небезпеку навіки залишитися в підлітковому віці, її самооцінка ґрунтуетиметься на думці суспільства або на протистоянні всьому світу. Іноді в молодих людей з'являються сильний страх дорослішання, бажання знову стати маленькими, втекти від проблем, звалити їх на плечі іншої людини.

Слід зазначити, що студентство є складовою частиною молоді, її специфічною групою, яка характеризується особливими умовами життя, побуту, праці, суспільною поведінкою, системою ціннісних орієнтацій, є найкультурнішою частиною молоді, яка є важливим джерелом формування інтелігенції.

Однак професійна школа, як зауважує Е. Зеер [6], будучи соціальним інститутом, покликана готовувати свого випускника до майбутнього соціально-професійного життя. Становлення майбутнього фахівця, на думку вченого, є можливим лише за умови розвитку упродовж навчання аксіологічної спрямованості й професійної свідомості, соціального й професійного інтелекту, емоційно-вольової сфери, позитивного ставлення до світу й до себе, самостійності, автономності, упевненості в собі тощо. Вирішення цих завдань упродовж навчання співвідноситься з етапами навчання й виховання студента, зокрема, адаптації, інтенсифікації та ідентифікації. На етапі адаптації студенти-першокурсники пристосовуються до умов і змісту навчально-го процесу, освоюють нову соціальну роль, налагоджують взаємини один з одним, із педагогами. На завершальному етапі навчання – етапі ідентифікації – важливого значення для студента-п'ятикурсника набуває формування професійної ідентичності, готовності до майбутньої професійної діяльності, ототожнення себе з майбутньою професією, формування готовності до виконання практичної діяльності, розвинення здатності до професійної самопрезентації.

Проведений теоретичний аналіз дозволив визначити складові загального поняття темпоральності особистості, до якого входять особливості сприйняття часу людиною (почуття часу), переважаюча часова орієнтація (часова компетентність), особливості суб'єктивного переживання часу (емоцій-

ний компонент). Відповідно до визначених складових доцільно здійснювати добір психодіагностичного інструментарію для дослідження особливостей темпоральності студента.

У дослідженні взяло участь 30 студентів віком 17–20 років та 30 студентів віком 20–22 років. Якісна характеристика вибірки налічує 30 студентів першого курсу та 30 студентів п'ятого курсу факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету, спеціальності «Психологія».

Керуючись **метою** нашого дослідження, ми відібрали низку методик для проведення аналізу. Методики обиралися на основі їх відповідності до завдань дослідження та адекватності віку досліджуваних. Критеріями відбору діагностичного інструментарію були методична обґрунтованість методик, можливість проведення методик серед досліджуваних різного віку, а також можливість виявлення взаємозв'язку між результатами, які отримані за допомогою таких методик:

1) шкала орієнтації у часі за методикою САМОАЛ (О. Лазукін, адаптація М. Каліна) [8];

2) методика «Шкали переживання часу» Е. Головаха, О. Кронік [3];

3) методика «Часові децентралії» Е. Головаха, О. Кронік [3];

4) дослідження сприйняття коротких інтервалів часу [5].

Завдання емпіричного дослідження полягало в тому, щоб визначити особливості психологічної структури темпоральності, зокрема її компонентів переживання та сприйняття часу, у студентів-психологів першого

та п'ятого курсу. Для виконання поставленого завдання було проведено емпіричне дослідження, зокрема визначення середніх значень за досліджуваними показниками. Результати наведено в таблиці 1.

Таблиця 1
Середні значення
за досліджуваними показниками

Змінні (шкали переживання часу)	M	M
	1 курс (n=30)	5 курс (n=30)
I фактор – континуальне/дискретне		
Порожнє/ насичене	5,7	5,7
Безперервне/ переривчасте	4,8	3,3
Одноманітне/ різноманітне	4,6	5,5
Цілісне /роздроблене	3,5	2,9
II фактор – ненапружене/напружене		
Тече повільно/ тече швидко	5,36	5,9
Плавно/ стрибкоподібно	4,36	4,3
Стисле /розтягнуте	3,8	3,6
Організоване / неорганізоване	2,4	3,3
III фактор – приемне/неприємне		
Приємне /неприємне	2,1	2,6
Безмежне/ обмежене	4,1	4,1
Часова орієнтація		
Орієнтація на теперішнє	11,1	10,98
Орієнтація на минуле	4,16	3,8
Орієнтація на майбутнє	8,4	11,2
Орієнтація у часі	9,78	10,87
Сприйняття часу (почуття часу)		
Оцінювання часу 30 сек.	29,5	29,0
Оцінювання часу 60 сек.	58,3	61,0
Оцінювання часу 120 сек.	112,8	114,0

Результати порівняння компонентів темпоральності у студентів 1 та 5 курсів

Змінні (шкали переживання часу)	Групи випробовуваних				t-значення	
	1 курс (n = 30)		5 курс (n = 30)			
	M	σ	M	σ		
Тече повільно/тече швидко	5,37	2,9	6,03	1,3	1,7	
Порожній/насичений	5,73	2,66	5,73	2,32	0	
Плавно/стрибкоподібно	4,37	3,2	4,47	3,12	0,2	
Приємний/неприємний	2,13	2,31	2,57	2,77	1,1	
Безперервний/переривчастий	3,83	1,96	3,33	2,14	0,9	
Стислий/розтягнутий	3,8	1,98	3,5	1,56	0,6	
Одноманітний/різноманітний	4,6	2,3	5,47	1,29	1,6	
Організоване/неорганізоване	2,4	1,18	3,33	1,64	2,1	
Цілісний/роздроблений	3,53	1,99	2,87	2,16	1,2	
Безмежний/обмежений	4,03	1,78	4,1	1,4	0,2	
Орієнтація на теперішнє	11,3	2,85	9,4	2,29	2,9	
Орієнтація на минуле	4,17	1,87	3,83	1,67	0,7	
Орієнтація на майбутнє	8,43	3,08	11,4	1,79	5,2	
Орієнтація в часі	9,78	1,09	10,87	0,65	3,2	

У таблиці 2 представлено результати порівняння за t -критерієм Стьюдента показників змінних, що вивчалися в студентів 1 та 5 курсів.

Як видно з таблиць 1 і 2, між студентами 1 та 5 курсів було виявлено відмінності в рівні виразності досліджуваних показників. Студенти-першокурсники переживають час більш дискретно (д) ніж континуально (к), він у них насичений (д – 5,73), безперервний (к – 3,83), різноманітний (д – 4,6), тобто студенти на етапі адаптації ще не повністю відчувають нерозривність минулого, сьогодення й майбутнього, не зовсім уявляють своє життя цілісним, сприймають його переривчасто, дискретно. Це можна пояснити тим, що в ранній юності юнаки ще сприймають час дискретно, він обмежений для них безпосередньо минулим і теперішнім, а майбутнє здається буквальним, безпосереднім продовженням сьогодення. Минуле для них є зоною психологічного комфорту.

Натомість студенти п'ятого курсу переживають час як такий, що плине швидко (6,03), тобто вони гостро відчувають плин часу, його починає не вистачати, водночас студент стає більш організованим (1 курс – 2,4; 5 курс – 3,33). Крім того, п'ятикурсники орієнтовані на майбутнє (1 курс – 8,43; 5 курс – 11,4), а в першокурсників часова орієнтація спрямована в бік теперішнього (1 курс – 11,3; 5 курс – 9,4) та минулого (1 курс – 4,17; 5 курс – 3,83). Студенти старших курсів певним чином дистанціюються від минулого, вони вважають своє теперішнє найбільш близьким до майбутньої діяльності професійної спрямованості. Орієнтацію на минуле в студентів перших курсів можна пояснити тим, що саме сфера минулого на початку навчання для студентів є певним особистісним ресурсом для набуття вмінь прогнозування й планування майбутнього, завершенням особистісного самовизначення.

Щодо фактору *напруженості/ненапруженості*, то в студентів, які взяли участь у дослідженні, він представлений рівномірно: час для них напружений, коли тече швидко (1 курс – 5,37; 5 курс – 6,03) та стрибкоподібно (1 курс – 4,37; 5 курс – 4,47), а ненапружений – коли стислий (1 курс – 3,8; 5 курс – 3,5) та організований (1 курс – 2,4; 5 курс – 3,33). Переживання напруженості часу є ключовою проблемою психології часу, оскільки суб'єктивна швидкість і подієва насиченість життя завжди впливають на сприйняття часу, ставлення до нього як цінності та на організацію діяльності в часопросторі життя особистості.

Є. Головаха, О. Кронік [3] зазначають, що переживання напруженості часу є од-

ним із головних аспектів під час визначення типологічних характеристик часових концепцій. Автори доводять, що представники динамічної концепції переживають час як стислий, швидкий, насичений, організований, представники статичної концепції переживають час як розтягнутий, повільний, порожній, неприємний, вільний від життєвої метушні.

За допомогою методики вдалося визначити емоційну характеристику часу, що проживається досліджуваними в теперішньому, зокрема, час для них приємний (1 курс – 2,13; 5 курс – 2,31) та обмежений (1 курс – 4,03; 5 курс – 4,1). Вирішальну роль у переживанні обмеженості часу відіграє глибина майбутньої часової перспективи. Не випадково справжній оптимізм притаманний індивідам і соціальним групам, які узгоджують свої прагнення з віддаленою історичною перспективою. У літературі також можна знайти відомості про зв'язок між глибиною майбутньої перспективи та оптимістичною оцінкою людиною своїх можливостей, силою «Я».

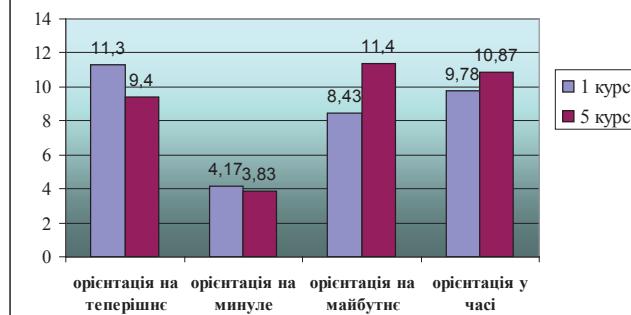
Отримані результати за шкалою орієнтації в часі студента за методикою САМОАЛ дозволили визначити, наскільки студенти різних курсів склонні жити в сьогоденні, не відкладаючи справи на майбутнє та не намагаючись повернутися в минуле. Студенти за шкалою орієнтації в часі мають високі показники (1 курс – 9,78; 5 курс – 10,87). Високий результат за методикою притаманний особам, які добре розуміють екзистенційну цінність життя «тут і тепер», здатні насолоджуватися актуальним моментом, не порівнюючи його з минулими радощами та не знецінюючи передчуттям прийдешніх успіхів. Низькі результати показують люди, які невротично занурені в минулі переживання, із завищеним прагненням до досягнень, недовірливі й невпевнені в собі. Тобто отриманий результат відповідає віку досліджуваних та особливостям психофізіологічного розвитку особистості юнацького віку.

Психолого-педагогічні дослідження з проблем організації часу життя студентів показують, що саме організація часу життя пов'язана з такими найважливішими процесами в навчальній діяльності, як входження в нове освітнє середовище, оволодіння навичками самостійної роботи, успішністю навчальної діяльності в цілому. Доцільна й результативна діяльність можлива лише за правильної організації її в часі, що у свою чергу залежить від багатьох якостей і структурної будови психологічного часу особистості. Саме в юнацькому віці розвиток самосвідомості покликаний

не лише на впорядковування своїх психологочних якостей, а й на використання їх для вироблення власного способу життя. Студенти, оволодівши організаційно-регуляційними уміннями, краще усвідомлюють сенс власної життєдіяльності та досяжність поставлених цілей тощо.

Головним показником адекватності відчуття, переживання часу є збіг особистого часовогого центру з хронологічним сьогоденням, а причиною неадекватності є часові децентралізації, пов'язані з орієнтацією на минуле й майбутнє. У контексті дослідження було визначено, що орієнтація на теперішнє у першокурсників складає 11,3, у п'ятикурсників – 9,4; на минуле – 4,17 та 3,83 відповідно, на майбутнє – 8,43 та 11,4 відповідно). Отримані результати дозволяють стверджувати, що в досліджуваній групі часовий центр співпадає з хронологічним сьогоденням, отже, сприйняття й переживання часу є адекватним, нормальним відповідно до віку досліджуваних. Під час аналізу даних за методикою «Часові децентралізації» обов'язковим є врахування віку досліджуваних. Графічний розподіл даних за методикою представлено на рисунку:

Розподіл значень за методикою "Часові децентралізації" та шкалою орієнтація у часі за методикою САМОАЛ

Під час дослідження особливостей сприйняття часу також важливим є врахування віку досліджуваних, оскільки він суттєво впливає на точність сприйняття часу. У нашому дослідженні було визначено тенденцію до недооцінювання: 30 сек. для студентів 1 курсу – 29,5, для 5 курсу – 29,0; 60 сек. – 58,3 і 61,0 відповідно; 120 сек. – 112,8 і 114 відповідно. Багаторічні дослідження Д. Єлькіна показують, що між сприйняттям часу й діяльністю є прямий зв'язок: чим точніше сприйняття часу, тим успішнішою є діяльність.

Час має власну структуру, він універсальний і багатоаспектний. У житті людини час представлений його модусами – минулим, сьогоденням, майбутнім. Психологічну структуру сприйняття й переживан-

ня часу, що екзистенційно проживається, складають якісна тривалість (наповнення часу подіями), перехідність (модуси часу: минуле, теперішнє й майбутнє), сполученість (поєднання минулого, теперішнього й майбутнього, що пов'язане з подіями, які переживаються особистістю). У житті людини час невіддільний від життєвих подій і набутого досвіду. Темпоральна цілісність життя людини розкривається в події, коли часова тривалість наповнюється досвідом.

Аналіз наведених наукових підходів до категорії часу зумовив визначення темпоральності особистості як прояв людини в часі, у часових аспектах життя, що включає особливості сприйняття й переживання часу, особливості регуляції поведінки та організації діяльності в часі.

Висновки. Отже, у дослідженні здійснено теоретичне узагальнення сучасних досліджень у галузі психології організації часу, зокрема, її складових сприйняття й переживання часу особистістю юнацького віку.

Проведений теоретичний аналіз дозволив визначити складові загального поняття темпоральності особистості, до якого входять особливості сприйняття часу людиною (почуття часу), переважаюча часова орієнтація (часова компетентність), особливості суб'єктивного переживання часу (емоційний компонент). Відповідно до визначених складових здійснено добір психодіагностичного інструментарію для дослідження особливостей сприйняття й переживання часу особистістю студента.

Емпірично досліджено, що студенти першого курсу переживають час більш дискретно (д), ніж континуально (к), він у них насичений (д – 5,73), безперервний (к – 3,83), різноманітний (д – 4,6), тобто студенти на етапі адаптації ще не повністю відчувають нерозривність минулого, сьогодення й майбутнього, не зовсім уявляють своє життя цілісним, сприймають його переривчасто, дискретно.

Натомість студенти п'ятого курсу переживають час як такий, що плине швидко (6,03), тобто вони гостро відчувають плин часу, його починає не вистачати, водночас студент стає більш організованим (1 курс – 2,4; 5 курс – 3,33). Крім того, п'ятикурсники орієнтовані на майбутнє (1 курс – 8,43; 5 курс – 11,4), а в першокурсників часова орієнтація спрямована в бік теперішнього (1 курс – 11,3; 5 курс – 9,4) та минулого (1 курс – 4,17; 5 курс – 3,83). Студенти старших курсів певним чином дистанціюються від минулого, вони вважають своє теперішнє найбільш близьким до майбутньої діяльності професійної спрямованості.

Головним показником адекватності відчуття, переживання часу є збіг особистого часовогового центру з хронологічним сьогоденням, а причиною неадекватності є часові децентралізації, пов'язані з орієнтацією на минуле й майбутнє. У контексті дослідження було визначено, що орієнтація на *теперішнє* складає у першокурсників 11,3, у п'ятикурсників – 9,4; на *минуле* – 4,17 та 3,83 відповідно; на *майбутнє* – 8,43 та 11,4 відповідно.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що в досліджуваній групі часовий центр співпадає з хронологічним сьогоденням, отже, сприйняття й переживання часу є адекватним, нормальним відповідно до віку досліджуваних.

Отримані результати за шкалою орієнтації в часі студента за методикою САМОАЛ дозволили визначити, наскільки студенти різних курсів схильні жити в сьогоденні, не відкладаючи справи на майбутнє та не намагаючись повернутися в минуле. Студенти за шкалою орієнтації в часі мають високі показники (1 курс – 9,78; 5 курс – 10,87). Високий результат за методикою притаманний особам, які добре розуміють екзистенційну цінність життя «тут і тепер», здатні насолоджуватися актуальним моментом, не порівнюючи його з минулими радощами та не знецінюючи передчуттям прийдешніх успіхів. Низькі результати показують люди, які невротично занурені в минулі переживання, із завищеним прагненням до досягнень, недовірливі й невпевнені в собі. Тобто отриманий результат відповідає віку досліджуваних та особливостям психофізіологічного розвитку особистості юнацького віку.

Під час дослідження особливостей сприйняття часу також важливим є врахування віку досліджуваних, оскільки він суттєво впливає на точність сприйняття часу. У нашому дослідженні було визначено тенденцію до недооцінювання: 30 сек. для студентів 1 курсу – 29,5, для 5 курсу – 29,0; 60 сек. – 58,3 і 61,0 відповідно; 120 сек. – 112,8 і 114 відповідно. З віком варіабельність і точність відмірювання часових інтервалів збільшується. Ученими доведено, що у віці 18–20 років в особистості остаточно формується здатність оцінювати й відміряти час, проте дослідники зауважують, що в дорослої людини відчуття часу може бути неоднозначним щодо об'єктивного часу.

Зазначене вище дозволяє стверджувати про те, що студенти п'ятого курсу більш орієнтовні на майбутнє як простір професійного й особистісного розвитку, а студенти першого курсу – на минуле, спираючись на нього як на ресурс упродовж періоду адаптації до змінених умов середовища.

Сприйняття й переживання часу особистості залежить щонайменше від двох факторів: онтогенезу як природного розвитку особистості та фактора соціального формування особистості юнака, тобто його соціалізації. У свідомості людини формується певна система узагальнених часових уявлень, тобто концепції часу в масштабі її життя. Час існує об'єктивно, змінено лише уявлення про нього, суб'єктивним є його сприйняття й переживання. Отримані результати дозволяють стверджувати, що компоненти темпоральності, зокрема сприйняття й переживання часу в процесі розвитку особистості студента, від етапу адаптації до етапу ідентифікації набувають якісної та структурної зміни.

Перспективи подальших розвідок. Вивчаючи психологічні закономірності сприйняття й переживання часу, у подальшому маємо на меті детально розглянути усвідомлення модусів часу в юнацькому віці як складові структури самосвідомості, а також провести кореляційний аналіз даних.

ЛІТЕРАТУРА:

- Болотова А.К. Психология организаций времени : [учеб. пособие для вузов] / А.К. Болотова. – М. : Аспект Пресс, 2006. – 254 с.
- Выготский Л.С. Психология / Л.С. Выготский. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.
- Головаха Е.И. Психологическое время личности / Е.И. Головаха, А.А. Кроник. – М. : Смысл, 2008. – 267 с.
- Ковалев В.И. Формы и способы жизнетворчества личности как разновидности человеческой темпоральности / В.И. Ковалев // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія «Психологія» : зб. наук. праць. – К. : НПУ, 2005. – № 6(30). – Ч. II. – С. 43–53.
- Пашукова Т.И. Практикум по общей психологии : [учеб. пособие] / Т.И. Пашукова, А.И. Допира, Г.В. Дьяконов. – М. : Ин-т практ. психологии, 1996. – 99 с.
- Психология профессионального развития : [учеб. пособие] / Э.Ф. Зеер. – М. : Академия, 2006. – 240 с.
- Ральникова И.А. Жизненные перспективы личности в научной парадигме психологического знания / И.А. Ральникова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://izvestia.asu.ru/2011/2-1/psyh/TheNewsOfASU-2011-2-1-psyh-03.pdf>.
- Фетискин Н.П. Диагностика самоактуализации личности (А.В. Лазукин в адаптации Н.Ф. Калина) / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов // Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., 2002. – С. 426–433. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.psylist.net/praktikum/00312.htm>.
- Хухлаєва О.В. Психология развития: молодость, зрелость, старость : [учеб. пособие] / О.В. Хухлаєва. – М. : Академия, 2002. – 208 с.
- Швалб Ю.М. Психологические модели целеполагания : [монография] / Ю.М. Швалб. – К. : Стилос, 1997. – 240 с.